

Historická paměť a politická identita voličů KSČM¹

Daniel Kunštát

Historical Consciousness and Political Identity of Communist Party Voters

Abstract: This paper deals with results of a special survey focused on the problem (issue) of historical consciousness of Communist Party voters. The opening part of the article presents a theoretical and methodological framework: there is introduced an operationalization of concepts such as collective memory, historical consciousness, collective identity, and also outlined the position of the Communist Party in the Czech post-communist political system. The empirical part of the text is devoted to the problems of Czech modern history, particularly to the way in which Communist Party electorate in different contexts assesses various historical periods or phenomena prior to 1989 and also how a subsequent systemic change is reflected.

Keywords: Czech Communist Party of Bohemia and Moravia, historical consciousness, public opinion.

Úvodem

Stať představuje vybrané výsledky sociologického šetření, které proběhlo krátce po volbách do Poslanecké sněmovny. Toto rozsáhlé specializované reprezentativní šetření velmi komplexně zmapovalo hodnotovou orientaci, ideologické, sociokulturní i historické složky politických postojů a sociodemografický profil respondentů, kteří ve volbách podpořili Komunistickou stranu Čech a Moravy.

Tématem následujících kapitol jsou některé atributy kolektivní paměti voličů KSČM, které naznačují jejich vztah k moderním dějinám, zkoumají jejich představy o minulosti i adekvátní orientaci v čase. Text přitom vychází z předpokladu, že historická ukotvení politických postojů jsou jednou z dispozic, která nás zakládá jako zoon politikon, tedy že dějiny a otázky minulosti vůbec jsou významným zdrojem, ba spoluvůrcem politické identity – včetně identity voličů KSČM i strany jako takové a vlastně všech politických aktérů po r. 1989.

„Odkud“ přicházíme předurčuje to, „kam“ směřujeme. Člověk nežije jen přítomností, ale, mimo jiné v názorech na *res publica*, si s sebou nese dějinný otisk, kontinuitu paměti, svoji vlastní minulost a představy o ní, minulost svého života, národa, země, přičemž také volební afiliace ke KSČM se váže, ba musí vázat, na specifické kolektivní historické vědomí. Jakkoliv si nečiníme nárok na komplexní zmapování historického vědomí tohoto, z vnějšku a z různých příčin viděno trochu „záhadného“ politického tábora, nabízíme jakousi minimální – avšak v českém kontextu ojedinělou – empiricky podloženou deskriptivní informaci, která může doplnit obraz základů a historických komponent osobitého kulturně politického milieu komunistických voličů.

Historická paměť: vědomí, mentalita a politika

Pojmy jako historické vědomí, historická paměť či kolektivní vědomí jsou v sociálněvědní odborné literatuře i společenském diskurzu ne vždy pregnantně a jednoznačně uchopeny. Jiří Šubrt a Jiří Vinopal [2010: 9] připomínají, že koncepty uvedených termínů nelze v kontextu humanitních věd ztotož-

nit, obvykle však odkazují k historicko-narativní konstrukci a reprezentaci historických významů v oblasti lidského myšlení [Straub 2005: 48-49], ke klíčovým otázkám existence každé společnosti: k jejím kořenům, dějinám a zejména pak, s příslušnými politickými konotacemi, odrazu těchto skutečností v myslích současníků.

Koncept „kolektivní paměti“, jakkoliv veskrze nejednoznačný, vychází z toho, že se jedná o rekonstrukce minulosti sociálních skupin, tedy adaptaci minulých faktů tak, aby odpovídaly přesvědčením a duchovním potřebám přítomnosti a vyjadřovaly skupinovou identitu [Pešková 1998]. Děje se tak na základě fragmentárního rozvzpomínání, kdy určité události jsou z nejrůznějších důvodů vypuštěny, nebo dokonce tabuizovány, některé naopak reinterpretovány, zdůrazněny či glorifikovány ve světle reflektoru současné (sociální) zkušenosti, neboť pro každou vzpomínku a prožitek existují organizační principy, které jsou sociálně konstruovány [Novotný 2007].

Jako základní východisko výkladu může posloužit teze o teorii společenské (sociální) podmíněnosti vzpomínání, nastíněná Mauricem Halbwachsem [2010] a rozpracovaná Janem Assmannem [2001], totiž že vzpomínka se utváří v podobě aktualizovaných obrazů nepřítomných věcí a přizpůsobuje je specifickým situacím. Halbwachs zdůrazňoval sociálně konstruktivistickou podmíněnost paměti jako kontinuitu kolektivně sdíleného vědomí. Tento prostor obsahuje sumu symbolických a verbálních konvencí a má svůj sociální rozměr. V praxi to znamená, že do procesu vzpomínání se dostává pouze to, co má vztah k přítomnosti [Novotný 2007].

Kolektivní paměť tvoří sociokulturně strukturovaný orientační rámec, z něhož vycházejí jednotlivé individuální paměti jedinců a společností a určující to, co je zapamatovatelné [Assmann 2001]. Paměť je udržována kulturou a pomáhá procesu uvědomování sebe sama především tím, že spoluutváří identitu nebo identity sociálních skupin a představuje systém, podle něhož se odlišuje banální či nepodstatné (a tedy zapomenutelné, někdy téměř ve smyslu určité „kolektivní amnézie“) od důležitého a podstatného (zapamatovatelného). Selektivně vybíráme jen ty historické události a vzpomínky na ně, které jsou významné pro další existenci a kontinuitu vlastní sociální skupiny (například národa, politické skupiny atd.).

Individuální vzpomínka odráží pozici jednotlivce v daném sociálním prostředí, je společensky podmíněným fenoménem. Každý z nás ji sice považujeme za vlastní, ve skutečnosti je ovšem ovlivněna sociálním prostředím, neustavuje se sama o sobě, ale formuluje se v určitých sociálních referenčních rámcích, v interakci s druhými. Minulost není konzervována v individuálních pamětech, nýbrž je v každém okamžiku neustále rekonstruována z hlediska přítomného. Do procesu vzpomínání se dostává pouze to, co má vztah k přítomnosti, vzpomínky se přizpůsobují našemu aktuálnímu vnímání [Šubrt, Pfeiferová 2010b: 13-17 Šubrt, Pfeiferová 2010a].

Historické vědomí je individuálním a zároveň i kolektivním nositelem otisků historických událostí. Je porozuměním minulosti, které je ovlivňováno kognitivními a kulturními faktory a jeho součástí je historické porozumění přítomnosti a budoucnosti jako specifický orientační modus, který slouží při řešení současných životních situací [Seixas 2004: 10 Rüsen 2004: 66]. Historické vědomí tedy není invariantní entitou, nýbrž má samo historicky proměnlivý charakter, který je v prvé řadě ovlivňován aktuálními společensko-politickými poměry [Šubrt, Vinopal 2010].

Proces vzpomínání jedinců je často zjednodušující. Individuální vnímání dějin (personální historická paměť) je výsledkem účasti na několika skupinových pamětech, tj. na vysoce komplexních komunikačních procesech (a také skupinových mentalitách) [Havelka 2002]. Proto je individuální vzpomínky na rozdíl od kolektivních nesmírně těžké analyzovat a empiricky poznat pomocí sociologického výzkumného instrumentaria. Každý ukládáme během života vlastní historické zkušenosti, máme jiný hodnotový žebříček, pocházíme z jiného prostředí. Kromě toho zohledňujeme i jiné zdroje „nadindividuální“, tj. „kódifikované“ informace platné v určité pospolitosti a vzájemně je spojujeme do subjektivní sítě vztahů.

Sdílené historické vědomí či historická paměť voličů se z badatelského hlediska jeví jako mnohoznačné, nicméně nás upozorňuje na prvky kontinuity v procesech kulturních změn. Skupinové mentality je možné považovat za zvláštní kulturní filtr objektivních politických a ekonomických tlaků, dále za mravní a intelektuální prostředí, v němž dochází k sedimentaci univerzalizujících idejí i partikulárních zájmů. Zkoumání mentalit souvisí rovněž s tematizací národní identity, s diskurzí historické sebeinterpretace, ale také s prosazováním nejruznějších skupin. [Havelka et al. 2002].

Historické vědomí, které bylo empiricky ověřeno výzkumem, považujeme za jeden z projevů komunistické skupinové mentality, skupinového „charakteru“ či identity. V tomto textu je chápáno široce jako suma obecných dojmů a představ o minulosti, tj. hodnotících pohledů na dějiny vlastního národa či země, ať už založených na recepci odborných poznatků, nebo laickém, „nehistoriografickém“ povědomí, kterými disponuje konkrétní sociální skupina, v našem případě voliči KSČM. Významnou složkou historického vědomí jsou také určité (často poměrně vágní) představy o charakteru dějinného procesu, jeho průběhu, a také o vztazích mezi minulostí (ukládanou do kolektivní paměti), přítomností a budoucností, tedy uvědomění určitých souvislostí (resp. kontinuity, diskontinuity a změny).

Paměť vchází do přítomnosti a budoucnosti. Je vyústěním dávných příběhů v současnosti a naopak vtiskávání součas-

ného do vlastní dějinné recepce, kdy porozumění minulému zakládá současné. Jde tedy, slovy historičky Gjuričové, o „prolnutí horizontů časovosti“. Přitom tento historicky podmíněný stav myslí určité (např. volebním chováním definované) sociální entity je přirozeně závislé na charakteru doby, která spoluvytváří postoje lidí k současnosti a budoucnosti [Šubrt, Vinopal 2010].

Historicky ukotvená myšlenková půda komunistického elektorátu není přirozeně určována pouze sledem objektivních historických událostí, nýbrž také odrazem toho, jakým způsobem k nim členové konkrétní skupiny orientují své životy, jak se na ně dívají a jak je chápou. Výzkum historické paměti této skupiny voličů lze považovat za smysluplný právě vzhledem k obtížně zpochybnitelné funkci, jež tyto mentální děje sehrávají v procesu formování a posilování skupinové politické identity.

Historická paměť v politických systémech hraje roli sociálně kulturních vstupů. Kulturu, ve smyslu hodnot, postojů, orientací, mýtů a pověr, které ve společnosti převládají a jsou politicky relevantními, můžeme v souladu se Samuelem Huntigtonem [1971: 315-316] považovat za jednu z hlavních formativních složek politického systému. Historické vědomí (paměť) je podle Šubrt a Vinopala [2010] „entitou“, která je utvářena spolupůsobením několika komponent: prožitá historická zkušenosti (osobně prožitá, event. předávaná v interpersonálním kontaktu) „státní ideologie“ (neboť každý režim využívá historii a historickou argumentaci ke své legitimizaci) vědění produkovaným dějepiscem a historickou vědou a konečně kolektivní paměti.²

Závazná paměť komunismu?

Z pohledu sociologie se tedy historická paměť váže k rozličným identitám, a tudíž základním životním hodnotám a kognitivním procesům jak sociálních kolektivit, tak jednotlivců, nikoliv k „národu“ resp. veřejnosti jako celku. Veřejnost je totiž de facto jen mechanicky a obrazně sjednoceným agregátem jednotlivců a veřejné mínění, které se vzpírá univerzálnímu přetlumočení, pak můžeme obecně definovat jako rozptýlené a časově determinované stavy vědomí (mínění) politické obce. Ve veřejnosti se zkrátka vyskytují nejruznější podoby historické paměti, které se odvíjejí od rozmanitosti politických a sociálních identit členů příslušné pospolitosti. Společenské vědy razí pro tato propojení s politikou pojmy jako historické reprezentace (tj. historické obrazy, přirovnání, inspirace či mementa), kultura paměti či politika minulosti [Gjuričová 2010].

Michal Kopeček [2006] upozorňuje, že ani ve vztahu ke komunismu neexistuje cosi jako závazná, homogenní nebo alespoň konzistentní paměť národa. Reálně naopak sledujeme pluralitu historických pamětí (skupin, institucí, rodin i jednotlivců) a komunistické období není nezanedbatelnou částí společnosti vnímáno jako nediferencovaný, jednoznačně uchopitelný celek, nediferencovaná totalita. Autoři knihy *Rozdělení minulosti* [Gjuričová, Kopeček, Roubal, Suk, Zahradníček, 2011] si v této souvislosti všimli ústředního paradoxu listopadové revoluce: v politické rovině kompromis a výrazná kontinuita s komunistickým režimem (včetně zachování komunistické strany) – a na straně druhé „zahlčení minulostí“, prakticky okamžité radikální odetnutí od nedávné minulosti,

rétorické odsouzení celého čtyřicetiletí i komunismu obecně, později dokonce právně kodifikované, a celý polistopadový antikomunismus.

Každé historické téma je zatíženo politickými či ideologizujícími postoji a žádné není dost vzdálené od nebezpečí ideologické „glajchšaltizace“. Pokusy sjednotit paměť komunismu jakožto jedinou statickou „paměť národa“, ideově protikladnou komunistickému výkladu, a transponovat moderní české (československé) dějiny do zjednodušených výjevů – oblíbené zvláště v mediálně-politickém prostředí – v empirickém výzkumu evidentně nemají oporu.

Autobiografická svědectví, vzpomínky a reflexe období komunismu současnými protagonisty rozrušují nebo přímo popírají představu „totalitní“ éry jako homogenního, nestrukturovaného celku, navíc jakoby se vymykajícího z „národních dějin“. Individuální paměti komunismu (a jejich kolektivní agregáty) zkrátka nekopírují mechanismy doby podle schematického a šablonovitého vnímání historie jako kontinuálního, všeobjímajícího útlaku či koncepci dějin postavenou na představě komunistické moci, jež utlačovala fakticky či jen potenciálně odporující společnost, ba dokonce národ. Součástí mnohem složitějšího výkladu komunistické historie se proto zřejmě musí stát reflexe vztahu historie a paměti [Havelka 2001; Vašíček, Mayer 2008 Meyer 2009], která eroduje sklon vysvětlovat svět dualisticky, například absolutní demonizací „totalitního nepřítele“ a na straně druhé idealizací západní demokracie.

V historickém vědomí nemalých částí české populace (tím méně mezi přívrženci KSČM) často nenajdeme žádnou tragiku a zločiny padesátých let, zkažené životy, křivdy, zatrplost, reflektované motivy viny a výčitek svědomí či dokonce ani tichou bezmoc v čase normalizace, tedy (zdánlivě) nejtraumatičtější období existence Československa. Nenalezneme zde onen estetizující pohled na dějiny, které jsou v české intelektuální tradici často redukovány na střetnutí morálních principů, které se navzájem „nutně“ vylučují. Pierre Nora [1996] nazval tento rozpor „konjunkturou memorialismu“ coby vzpourou malých lidí a minorit proti ustálenému vnímání velkých dějin, které je většinou zcela důsledně vytěšňovaly.

Veřejné mínění, v našem smyslu chápané jako paměťové paradigma symbolicky organizující veřejný prostor společnosti, se v této souvislosti vskutku neprojevuje v dichotomických kategoriích typu totalita versus demokracie, spravedlnost a nespravedlnost, svoboda a útlak.... Veřejnost zkrátka „nemluví“ ostře dualistickým jazykem: jakási normativní jednota a integrita národa a jeho paměti jednoduše není ničím jiným, než mýtem. Na současnost pohlížíme neustále s ohledem na minulost, jedno jestli vlastní, autenticky prožitou, nebo jinak zprostředkovanou. Je třeba ovšem vzít v potaz, že ostatní vnímají a vzpomínají jinak, v kontextu jiných souvislostí a akcentů.

A nejen to: Nejde jen o „tekutost“ struktur mínění, (historického) vědění či historické paměti na makroúrovni, v rámci veřejnosti nebo jasně definovaných sociálních entit. Dokonce i myšlení a hodnoty jednotlivců, tedy postoje, kterým disponují „obyčejní lidé“ jako aktéři každodenního sociálního života, jsou často ovlivněny sváříci se „interními“ paměťmi, i jednotlivci si v sobě nesou nestejně, často i protichůdné narace minulosti, a v různých souvislostech minulé děje různě interpretují podle toho, který příběh právě zastínil příběhy jiné.

Problém kolektivní paměti odkazuje k rozdílu mezi *historií* ve smyslu vědecky fundovaného historického vědomí (resp. jeho institucionalizované, normativní učebnicové podoby) a *pamětí*, nevědeckým vzpomínání, sdílené verze minulosti. Kolektivní paměť je totiž nejen nehistorická, ale do jisté míry antihistorická, zjednodušující, často rozrušuje tradiční, ideologicky a politicky korektní schémata interpretace (nejen) nedávných českých dějin. Reflektuje události z jedné perspektivy, zároveň vytlačuje, v procesu sociálního zapominání, perspektivy jiné, kdy některé historické události jsou společensky záměrně opomíjeny či deformovány.

„Historiografické“ porozumění předpokládá schopnost uvědomovat si a akceptovat komplexnost, víceznačnost a kontextuální rámec historie, držet se historických fakt a zároveň být schopen jistých distancovaných postojů. To je ovšem mimořádně obtížné a ve své podstatě nemožné, protože každý z nás přistupuje k historii s určitými jedinečnými dispozicemi, znalostmi, zkušenostmi atd., které naše pohledy individualizují.

Jak již bylo řečeno, historická paměť se vždy napojuje na sociální skupinu. Ve vazbě na určité sociální prostředí (rodina, církev, národ, a – koneckonců – „stranická rodina“) se jedinec ztotožňuje s určitými událostmi, osobnostmi nebo výkladovými osnovami dějinných událostí, které za důležité považuje skupina, ke které patří, s níž se identifikuje. V rámci primárních skupin vzniká tak homogenní názorové klima, v němž se jednou přijaté mínění zhusta upevňuje natolik, že se z něj stává rigidní zvyk. Přitom každá sociální skupina – definovaná třeba z výše uvedených perspektiv – „vlastní“ určitou společnou představu o dějinách. Tato představa se může radikálně lišit od dojmu historiků či politologů nebo třeba „většiny“, neboť „skupina“ pracuje s úzkým fragmentárním výsekem historických skutečností, které navíc často deformuje, jejich esenci zužuje či rozšiřuje, filtruje a interpretuje, určité komponenty blokuje nebo naopak podporuje.

KSČM ve stranicko-politickém systému

Komunistickou stranu Čech a Moravy v posledních parlamentních volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2010 podpořilo 589 765 občanů, což v konečném účtování znamenalo 11,27 procenta odevzdaných hlasů. Strana tak potvrdila pevné postavení coby konstantní složky stranicko-politického prostoru České republiky. Byť verbálně inklinující k ortodoxně komunistickému tradicionalismu, zůstává jednou ze dvou etablovaných levicových stran a dnes už je zároveň (spolu s ČSSD a ODS) jednou ze tří stran, které od roku 1992 bez přerušování působí na parlamentní úrovni!

Neúspěšný pokus o radikální (a věrohodnou) přeměnu („sociáldemokratizaci“) v 1. polovině 90. let, vedl k tomu, že KSČM zůstala blízko původnímu, tradičnímu komunistickému modelu, tedy subjektem se silnou antisystémovou kapacitou a jedinou mocnou nástupnickou organizací komunistické strany. Představuje specifickou metamorfózu komunistické mašinerie, její modifikovaná ideologie nicméně opatruje kontinuitu komunistického dědictví a k mobilizaci voličů používá třídně zbarvené autoritářské, sociálně populistické a etnonacionalistické strategie [Handl 2008]. KSČM zůstala blízko původnímu, tradičnímu komunistickému modelu, přijala strategii „levicového ústupu“ a „ortodoxní komunistickou ide-

ologii“ [Božóki, Ishiama 2002] (resp. „neokomunistickou strategií“) doplněnou „inovativními a demokratickými elementy“ [Hanley 2001].

Na rozdíl od podobných (tj. jen málo transformovaných) stran v regionu³ dosahuje KSČM v celostátním měřítku dlouhodobě mnohem vyšší míry voličské podpory a tím i protestního potenciálu. Přesto zatím neměla možnost zásadním způsobem ovlivnit proces transformace, zejména proto, že je elitami ostatních stran – alespoň dosud – politicky izolována a při sestavování vládních koalic vnímána jako nepřijatelný a demokratický charakter země ohrožující partner (ponechme nyní stranou, zda oprávněně, pouze poznamenejme, že naznačený modus je českou veřejností vnímán přinejmenším rozporně).

Po roce 1989 opakovaně ztroskotaly všechny pokusy některých skupin uvnitř KSČ reformovat stranu na subjekt demokratické levice. Podobu transformace KSČ(M) tedy ovlivnila celá řada „vnitřních“ faktorů, přičemž dva podstatné se naplno projeví právě v rozhodující době krátce po změně režimu. Za prvé šlo o nepřipravenost stranické elity k reformě strany a za druhé o malou ochotu členské základny tuto reformu akceptovat a podporovat [Handl 2008 Hough, Handl 2004].

KSČM bezesporu představuje ve středoevropském regionu jisté unikum; v žádné z postkomunistických zemí nehraje komunistická (z komunistické strany vzešlá) a zároveň podle všeho jen málo transformovaná strana analogickou úlohu ve stranickém systému, v žádné z nich nemá tak vysokou voličskou podporu. Vývoj v KSČM dokládá, že početné „konzervativní“ členstvo, potažmo voličská základna, mohou proces „sociáldemokratizace“ zabrzdit i přes snahu vedení strany [Balík 2005]⁴. Výměnu proreformního vedení KSČM (J. Svoboda) a vítězství konzervativního, či lépe: tradicionalistického křídla v čele s M. Grebeníčkem v r. 1993, proto lze chápat nejen jako vědomý koncepční krok stranické elity, ale konformní a v zásadě pragmatické přizpůsobení se poptávce

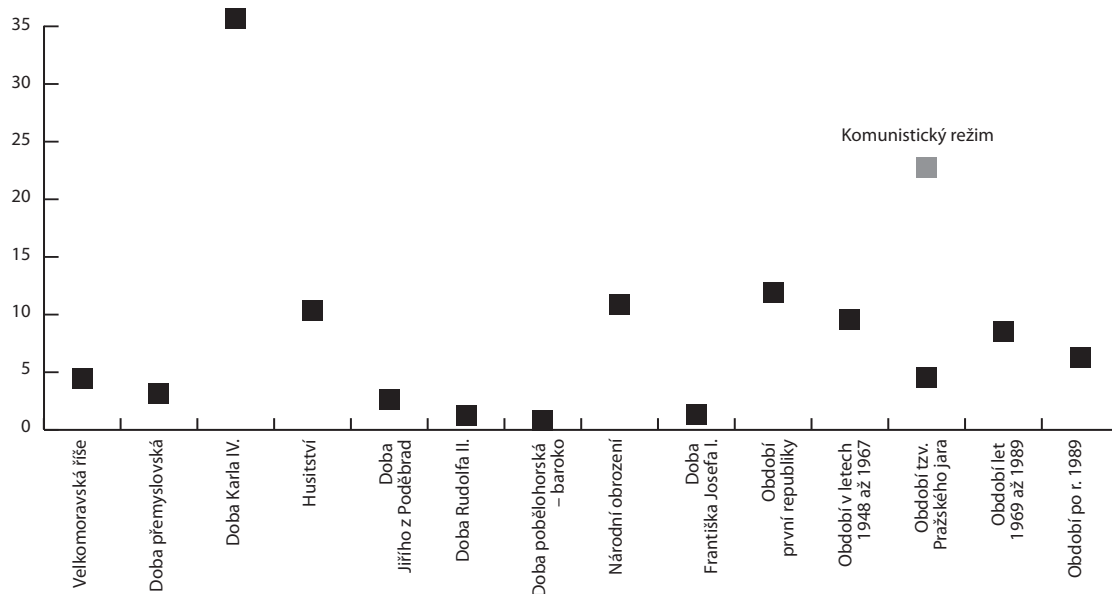
členské základny a rigidního voličského jádra. Bez ohledu na samotný fakt výjimečnosti existence a podpory KSČM ve střední a východní Evropě je ovšem třeba brát v potaz také kontext dobového antikomunismu, v němž komunistická strana odmítla změnu názvu a jakoukoli explicitnější transformaci.

KSČM, která nepodstoupila radikální „sociálnědemokratizační terapii“, bezpochyby představuje subverzní prvek stranicko-politického systému, zároveň ji však nelze považovat za bezvýznamnou z hlediska aritmetiky jeho fungování. KSČM má přitom několikerou identitu: je stranou ideovou, světónázorovou, jejíž politika je odvozena od pevně stanovené ideologie, uzavřeného univerzalistického projektu. Je ovšem i, byť v omezené míře, stranou třídní, stranou sociální integrace (ve smyslu reprezentantky určitých sociálních skupin).⁵

Apriorní přijímání antisystémové identity KSČM jako konstantní veličiny je nicméně veskrze sporné – „substanciálního“ pojetí antisystémovosti v zásadě vylučuje promyšlení utváření a reprodukce této „identity“, stejně tak i integrování evolučních prvků celého politického systému (a vývojem interakcí mezi stranickými aktéry) i dynamiku motivů volebního chování [Fiala a Mareš, 1999 Fiala, Holzer, Mareš, Pšeja 1999]. Stabilní voličský potenciál strany pravděpodobně nelze považovat – s ohledem na historicko-politický kontext – za projev a současně důkaz pokračující polarizace celého systému, lépe řečeno celé politické obce. Síla a stálost voličské základny KSČM je umožněna a podmíněna nejen přetrvávajícími „tradičními“ rysy KSČM jako antisystémové síly, ale i novými či staronovými prvky umírněné (tj. nerevoluční) reformistické orientace, které se prosazují na úkor (nebo pod balastem) zděděného revolučního potenciálu.

Jak ukazuje Michal Kopeček [2011: 343-380], otázka vztahu k minulosti měla pro komunistickou stranu zejména v 90. letech kruciólní význam, neboť právě tehdy musela reinterpretovat svoji pozici v českých dějinách a spory o minulost

Graf 1: Vrcholná období českých dějin dle voličů KSČM⁶

Pozn.: Hodnoty udávají podíl těch respondentů, kteří příslušné období českých dějin považují za vrcholné, při vyloučení odpovědí „nevím“ a „žádné“. Kategorie „komunistický režim“ v nabídce respondentům nefigurovala, léta 1948-89 byla rozčleněna do tří etap (1948-67, 1968 a 1969-89) a v grafu naznačená kategorie Komunistický režim je mechanickým součtem odpovědí v těchto třech případech.

Tabulka 1: Hodnocení politických systémů⁷

	50. léta	60. léta	70. léta	80. léta	90. léta	současnost
velmi dobrý	4	7	10	10	3	0
spíše dobrý	17	39	39	44	14	7
ani dobrý, ani špatný	24	27	28	32	34	19
spíše špatný	25	12	13	8	35	41
velmi špatný	13	2	2	2	12	31
NEVÍ	17	13	8	4	2	2
CELKEM	100	100	100	100	100	100
Dobrá/špatná	21/38	46/14	49/15	54/10	17/47	7/72
Ekonomická aktivita:						
Aktivní	15	38	47	50	19	6
Neaktivní	24	50	54	56	14	8
Věk:						
18 – 29	12	15	17	27	12	2
30 – 44	10	28	41	47	22	11
45 – 59	18	43	49	57	16	5
60+	26	54	53	56	14	6

patrně nejvýznamněji přispívaly k jejímu vnitřnímu štěpení. Tyto spory mezi stranickými „insidery“, mezi konzervativci, neokomunisty a reformisty, bezpochyby měly (a dosud mají) svůj odraz i v heterogenních názorech komunistické voličské klientely na dějiny režimu i systémovou změnu. Nižší představené výsledky představují právě určitou reflexi minulosti a jejího „zeitgeistu“ v rámci voličů KSČM. Dodejme, že jsou ale zároveň i svébytnou ilustrací, symptomem jak hlubší (komunistické) minulosti, tak i „soudobých dějin“.

Vrcholná období českých dějin: Karel IV. a komunismus

Mezi komunistickými voliči je nejoceňovanější epochou národních dějin doba Karla IV. (33 % dotázaných), zatímco období komunistického režimu uvedlo jak vrcholné období českých dějin celkem „pouze“ 21 % respondentů – z toho nejvíce (9 %) určilo léta 1948 až 1967, 8 % pak období tzv. normalizace (1969-1989) a nejméně (4 procenta) Pražské jaro. Poměrně nezanedbatelné podíly voličů KSČM si také považují První republiku (11 %), národní obrození (10 %) a husitství (9 %).

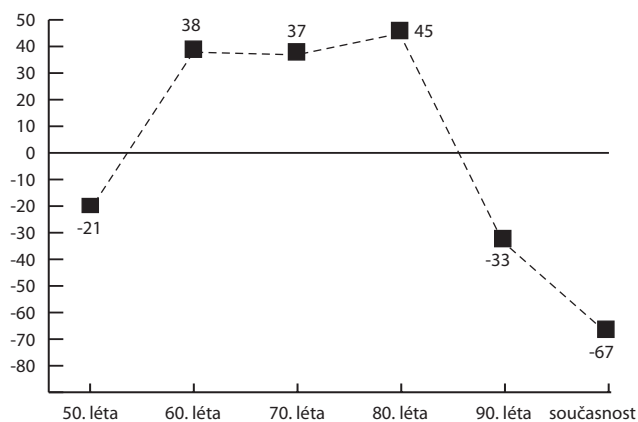
Naznačené výsledky ukazují na některé pozoruhodné skutečnosti: a) Relativně nízký podíl respondentů vyzdvihl husitství, zejména uvážíme-li vliv dobové oficiálně traktované, „nejjedlovské“ interpretace českých dějin, b) Z nabízených „režimních“ období se nejméně respondentů přiklonilo k období Pražského jara další otázky ovšem naznačují, že snad nejde (pouze) o výraz negativního hodnocení tzv. obrodného procesu, ale spíše o fakt, že rok 68 je patrně zároveň v myslích respondentů jaksi geneticky spojen s (veskrze jednoznačně) odmítanou okupací vojsky Varšavské smlouvy. c) A v neposlední řadě: 6 % z komunistických voličů uvedlo jako vrcholné období dobu po roce 1989!

Hodnocení politických systémů: nejlépe bylo v 80. letech, nejhůře dnes

V dekadovém hodnocení politických systémů je patrně nejprůzračnější hodnocení 60. až 80. let, když v tomto období u respondentů jasně převládá pozitivní vnímání tehdejších politických systémů nad negativním (podíl negativních výroků se ve všech případech pohybuje pouze mezi 10 a 15 procenty, přičemž vůbec nejlépe jsou hodnocena 80. léta). V rámci komunistické éry jsou tak spíše záporně reflektována pouze 50. léta – tehdejší politický systém hodnotí negativně bezmála 40 % voličů strany a další téměř pětina z nich tehdejší politický systém nedokáže zhodnotit (podíl odpovědí „neví“ se přitom vcelku pochopitelně lineárně snižuje, čím historicky bližší politický systém je hodnocen, tím klesá podíl respondentů, kteří nejsou schopni vyslovit kladné či záporné hodnocení). Politický systém 90. let a současnosti je hodnocen převážně negativně, přičemž první polistopadová dekáda je reflektována podstatně lépe, než léta po r. 2000 (viz tabulka 1 a graf 2). Zatímco ještě politický systém 90. let hodnotí kladně téměř pětina, neutrálně více než třetina a záporně „pouze“ necelá polovina komunistických voličů, pohled na následující období je podstatně vyhrcovanější: téměř tři čtvrtiny hodnotí (v roce 2010) „současný“ politický systém záporně, kladně jen 7 %.

V hodnocení systémů se neobjevuje (podobně jako ve všech ostatních otázkách) žádná závislost na vzdělání dotázaných, diference jsou však patrné podle ekonomické aktivity respondentů a zejména věkové struktury. Demokratický politický systém minulých dekad a let devadesátých hodnotí nejlépe vždy střední generace voličů KSČM ve věku 30 až 44 let (11 resp. 22 procent z nich je považuje za dobrý), na straně druhé nejkritičtější je vedle respondentů starších 60ti let (6 a 14 procent pozitivních hlasů) snad poněkud překvapivě „stranický dorost“, tedy příznivci ve věku do 29 let (2 a 12 procent pozitivních hlasů). Politický systém komunistické éry (zejména 60. až 80.

Graf 2: „Dekádové“ hodnocení politických systémů voliči KSČM

Pozn.: Hodnoty udávají rozdíl procentních bodů mezi podíly těch respondentů, kteří období hodnotí kladně a těch, kteří je hodnotí negativně, při vyloučení odpovědí „nevím“.

léta) hodnotí zřetelně nejlépe nejstarší voliči strany, naopak nejkritičtější se v tomto směru projevuje právě nejmladší generace do 29 let (tedy titíž, kteří ve vztahu k demokratickému systému posledních dvou desetiletí přistupují s mimořádnou dávkou skepse). Mladí voliči KSČM tedy na straně jedné vyjadřují nemalý odstup od komunistického režimu, zároveň však velmi vyhraně dehonestují stávající politický režim. Tento fakt lze pravděpodobně interpretovat tak, že se nejedná o primárně ideologické prizma, ale spíše o ventilaci nespokojenosti se sociálně-politickým systémem vlády po r. 1989, která se politicky přetavuje do podpory KSČM.

Od Masaryka po Stalina...

Dotázaným byl předložen seznam historických i současných osobností. Každá vybraná osobnost zcela záměrně představuje jistý typus: například představitelé demokratické ČSR (Masaryk, Beneš), oběť politické perzekuce zevnitř strany (Slánský) i z demokratického prostředí (Horáková), protagonisté normalizace (Husák, Jakeš) i disentu (Havel), symbol reformního komunismu a Pražského jara (Dubček) i tehdejší-

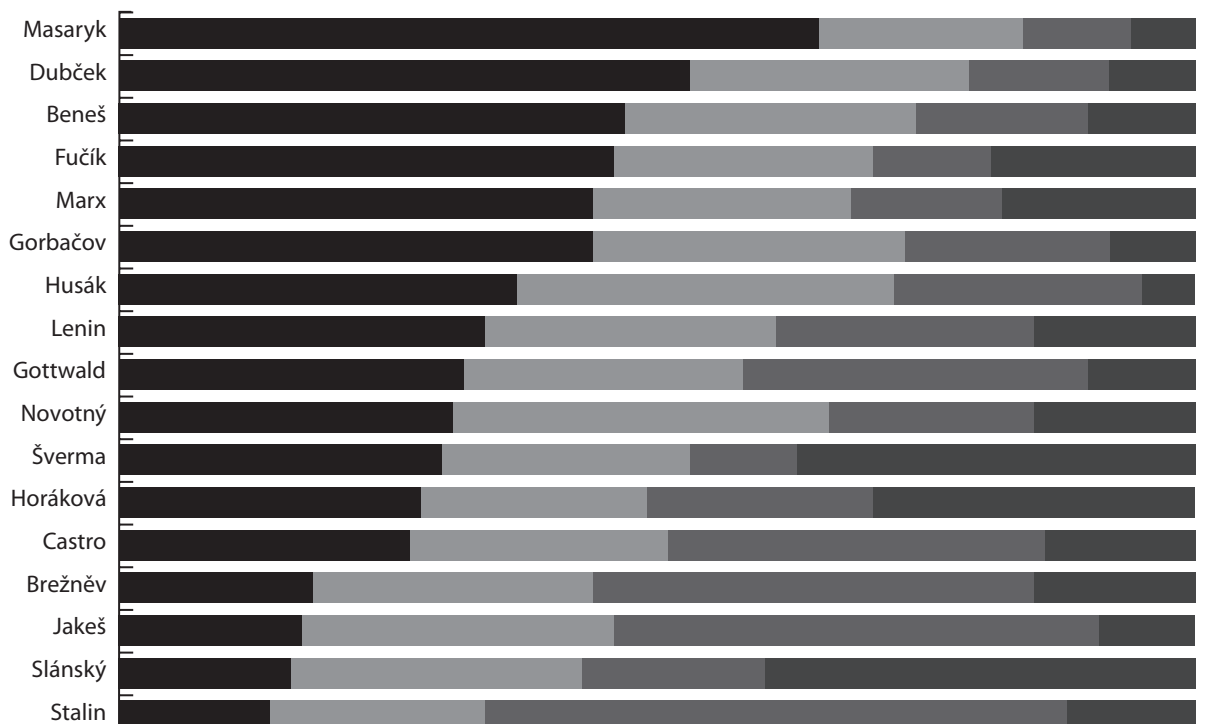
Tabulka 2: Hodnocení vybraných politických osobností (v %)^a

	Rozhodně kladné	Spíše kladné	Tak napůl	Spíše záporné	Rozhodně záporné	Nezná	Neví	Index kladné/záporné hodnocení [#]
Historické osobnosti:								
Masaryk	29	36	19	7	3	0	6	+ 55
Dubček	17	36	26	10	3	2	6	+ 40
Fučík	16	30	24	8	3	4	15	+ 35
Beneš	14	33	27	12	4	1	9	+ 31
Marx	15	29	24	9	5	3	15	+ 30
Gorbačov	14	30	29	13	6	1	7	+ 25
Šverma	10	20	23	8	2	12	25	+ 20
Husák	11	26	35	16	7	1	4	+ 14
Novotný	6	25	35	16	3	4	11	+ 12
Lenin	10	24	27	14	10	2	13	+ 10
Horáková	6	22	21	15	6	6	24	+ 5
Gottwald	10	22	26	22	10	1	9	0
Slánský	2	14	27	13	4	13	27	- 1
Castro	9	18	24	19	16	2	12	- 8
Brežněv	5	13	26	24	17	3	12	- 23
Jakeš	3	14	29	29	16	3	6	- 28
Stalín	3	11	20	24	30	1	11	- 40
Osobnosti polistopadové éry:								
Filip	30	44	17	3	1	1	4	+ 70
Fischer	16	36	29	11	5	0	3	+ 36
Grebeníček	15	32	29	11	3	3	7	+ 33
Zeman	7	35	32	18	5	0	2	+ 19
Svoboda J.	6	20	24	9	3	17	22	+ 14
Čalfa	5	21	29	14	5	8	18	+ 7
Paroubek	4	25	35	22	12	0	2	+ 5
Špidla	5	25	34	20	8	1	7	+ 2
Klaus	5	21	31	27	14	0	2	- 15
Havel	6	19	28	25	20	0	2	- 20
Topolánek	0	2	11	31	54	0	2	- 84

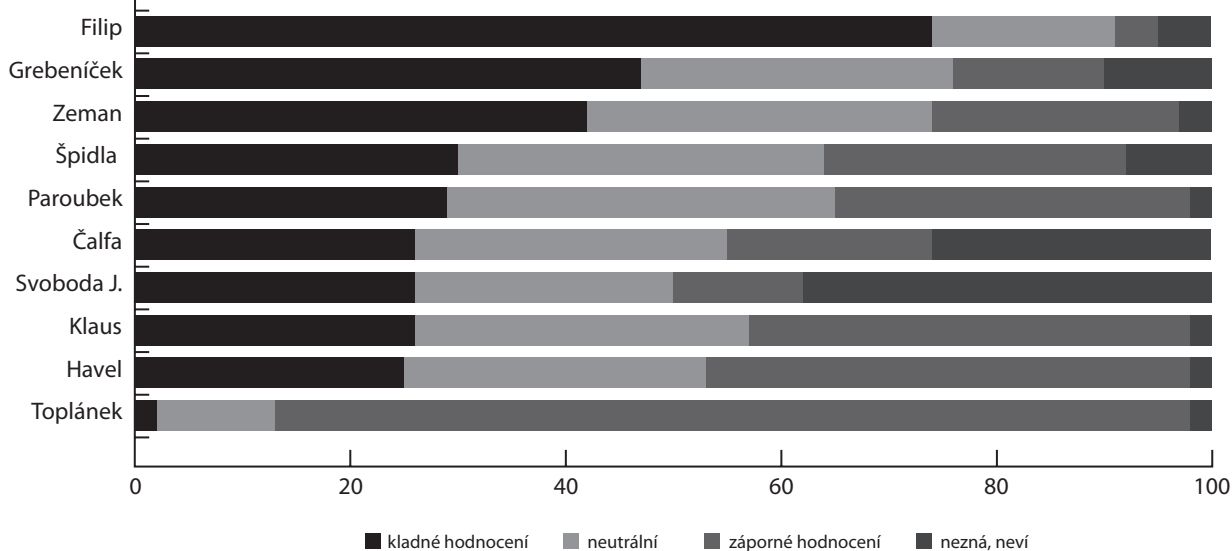
[#]Rozdíl kladných a záporných hodnocení (součty odpovědí „rozhodně“ + „spíše“ kladné a „rozhodně“ + „spíše“ záporné), N=879

Graf 3: Hodnocení vybraných politických osobností (v %)

Historické osobnosti:

Politici po r. 89:

ho tzv. konzervativního proudu ve straně (Novotný), kultovní postava komunistické propagandy (Fučík) či emblematická figura mezinárodního komunistického hnutí (Castro) atd. Do výzkumu byli zároveň zařazeni také politici spjatí s polistopadovým vývojem, vedle všech posledních předsedů KSČM například také významné osobnosti sociální demokracie.

Celkový přehled výsledků představuje tabulka 2, přičemž v posledním sloupci je index vyjadřující převahu pozitivních či negativních postojů. Ze sledovaných historických osobností je v očích voličů KSČM jednoznačně nejpříznivěji hodnocen zakladatel a první prezident samostatného Československa T. G. Masaryk, který je i pro voliče KSČM symbolem v zásadě neotřesitelným, a to opět v jakémsi rozporu s tradičními komunistickými výklady: přívrženci strany zjevně sdílejí (se

zbytkem populace) snad stereotypní přesvědčení o ekonomické úspěšnosti první republiky, morálním nivěu a elegantní politické slušnosti této vpravdě olbřímí postavy českých dějin. Mezi velmi dobře vnímané osobnosti se zařadili také první tajemník strany z období Pražského jara A. Dubček, jehož jméno - tentokrát na rozdíl od „nekomunistické“ veřejnosti - neztratilo v komunistickém prostředí určitý mobilizační potenciál.

Výborné ocenění si dále vysloužili z hlediska katedrové historiografie problematický, leč v komunistické propagandě adorovaný „mučedník odboje“ J. Fučík, dále prezident E. Beneš a otec zakladatel socialistického a komunistického hnutí K. Marx. Relativně ambivalentní (z hlediska nejvyššího podílu neutrálních „hlasů“), avšak celkově stále spíše kladný, pohled

Tabulka 3: Hodnocení vybraných historických událostí, resp. epoch (v %)⁹

	Rozhodně kladné	Spíše kladné	Tak napůl	Spíše záporné	Rozhodně záporné	Neví	kladné/záporné hodnocení
Založení KSČ 1921	33	40	16	2	0	10	73/2
VŘSR 1917	19	32	21	6	2	21	51/8
Únor 1948	16	28	25	15	6	11	44/21
Pražské jaro 1968	12	27	31	13	5	13	39/18
Tzv. bolševizace KSČ a nástup Gottwalda do čela	10	24	27	20	7	13	34/27
Přestavba (perestrojka) ve 2. pol. 80. let	6	27	31	15	3	18	33/18
Normalizace v 70. letech	3	15	34	24	10	14	18/34
Intervence 1968	2	9	19	31	32	7	11/63
Charta 77	2	7	27	31	22	13	9/53
Politické procesy v 50. letech	0	4	19	30	32	15	4/62

Pozn.: Události jsou seřazeny sestupně, podle velikosti podílu kladného hodnocení (součty odpovědí „rozhodně“ + „spíše“ kladné), N=879

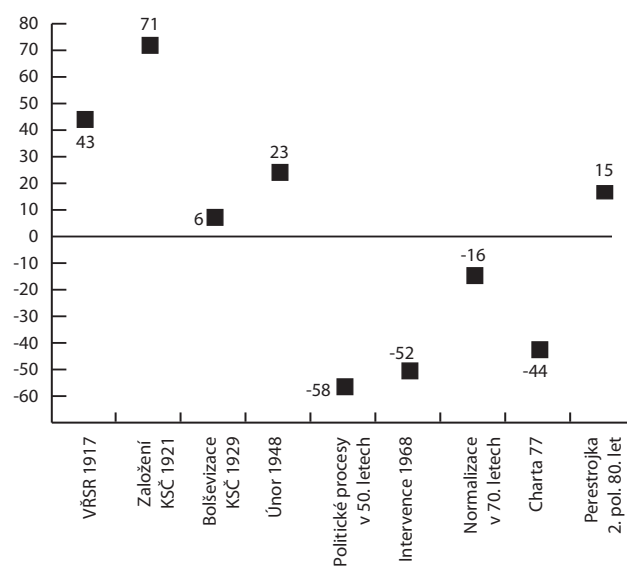
přináleží režimním prezidentům a zároveň vůdcům strany G. Husákovi a A. Novotnému (zatímco u všech ostatních se podíl „neutrálních hlasů“ pohybuje mezi 20 až 30 procenty, u těchto postav jde o 35 %). Jednoznačně nepříznivě jsou pak vnímáni L. I. Brežněv, M. Jakeš a zejména J. V. Stalin (jehož hodnotí kladně jen 14 % voličů KSČM). Připomeňme, že z představitelů komunistického hnutí jsou nejméně známí, s ohledem na schopnost respondentů vyslovit nějaký soud, Jan Šverma a Rudolf Slánský: u obou se dvě pětiny dotázaných nebyly schopny přiklonit k žádnému hodnocení.

Ze současných či nedávných politiků, spjatých již s politickou pluralitou po r. 89, jsou nejdůvěryhodnější, nikoliv překvapivě, poslední dlouholetí lídři KSČM, V. Filip a M. Grebeníček. Není však bez zajímavosti, že podstatně většího kreditu požívá současný předseda, zatímco jeho předchůdce, v mnoha směrech považovaný za kontroverznějšího politika i mimo „komunistické milieu“ (také z hlediska „postojů k minulosti“!), je důvěryhodný pouze pro necelou polovinu komunistických voličů. Relativně solidně jsou vnímány – opět nikoliv nelogicky – také předsedové sociální demokracie, zejména však Miloš Zeman. Dodejme, že prvního „porevolučního“ předsedu KSČM (1990-1993) a politika symbolizujícího snahu o razantnější transformaci strany J. Svobodu neznají či neumí posoudit bezmála dvě pětiny voličů strany.

Od založení strany k politickým procesům...

Součástí šetření byl taxativní výčet některých vybraných klíčových událostí a epoch jak československého komunistického režimu, tak i komunistického hnutí jako celku. V tabulce 3 jsou jednotlivé události seřazeny nikoliv chronologicky, ale podle velikosti podílů kladných hodnocení. Jednoznačně a v podstatě konsensuálně pozitivně je hodnocen samotný vznik strany v roce 1921, nadpoloviční většina dotázaných oceňuje také ruskou říjnovou revoluci. Naopak významně negativní konotace vyvolává vnímání politických procesů, intervence v roce 68, ale na druhé straně i vznik Charty 77.

Graf 4: Hodnocení vybraných historických událostí (resp. epoch)

Pozn.: Hodnoty udávají rozdíl procentních bodů mezi podíly těch respondentů, kteří období hodnotí kladně a těch, kteří je hodnotí negativně, při vyloučení odpovědí „nevím“.

Obecně velmi distancované postoje k Chartě 77, kterou vnímají negativně téměř dvě třetiny voličů KSČM, můžeme poněkud podrobněji rozkrýt na základě doplňujícího dotazu (viz tabulku 4). Podle 68 % respondentů Charta 77 systematicky připravovala zánik režimu. Na straně druhé se ale mírně nadpoloviční většina domnívá, že tato nezávislá iniciativa nic neovlivnila a režim by se zhroutil sám. A téměř podobný podíl oslovených zastává názor, že svou činností ohrožovala všechny občany.

Tabulka 4: Názory na Chartu 77 (v %)¹⁰

	systematicky připravovala zánik režimu	nic neovlivnila, režim by se stejně zhroutil	svou činností všechny občany ohrožovala
rozhodně souhlasí	29	7	8
spíše souhlasí	39	27	27
spíše nesouhlasí	17	33	33
rozhodně nesouhlasí	6	18	14
NEVÍ	9	15	18
souhlas/nesouhlas	68/23	33/51	35/47

Nejvýznamnější události života: rok 1989 a Pražské jaro

Jakési základní časoprostorové ukotvení života dotázaných zjišťovala otevřená otázka (s možností až tří různých odpovědí), mapující subjektivně nejvýznamnější celospolečenské události, které se dotázaným přihodily v průběhu života.

Patrně nejvýznamnější poznatek spočívá ve faktu, že ve 126 procentech případů (z absolutně možných 300) se objevily odkazy na události posledních dvaceti let: nejčastěji byla zmiňována obecně systémová změna z r. 1989 (45 % případů), evropská integrace (16 procent případů) a vznik samostatné České republiky (10 % případů). Mnohem méně často, v 57 procentech případů, příznivci KSČM uváděli události komunistické éry, přičemž mezi nimi zaujímá exkluzivní místo Pražské jaro, které vzpomněla skoro polovina těch, kteří jakýkoliv moment z let 48 až 89 řadí ve svém životě k nejdůležitějším. Události před rokem 48 (tj. především válka a osvobození) už jsou dnes „události života“ jen pro pětinu voličů strany, což je navzdory vysokému průměrnému věku, ovšem vzhledem k obrovskému časovému odstupu, v zásadě pochopitelné, leč přesto zajímavé – osobní válečná zkušenost je v celkové perspektivě komunistického elektorátu stejně nosná či reflektována, jako třeba vstup ČR do EU...

Nejhorší, co český národ potkalo: válka a nastolení kapitalismu

Změna režimu v roce 1989? Pro český národ největší katastrofa hned po druhé světové válce... I takto lze s jistotou dávkou trivializace shrnout názory respondentů určující ty historické události, které mají nebo budou mít pro český národ nejhorší důsledky (které byly opět zjišťovány pomocí otevřené otázky a opět s možností až tří různých odpovědí). Nedobré události se (podobně jako u událostí „nejdůležitějších“) koncentrují do doby po Listopadu (celkem ve 108 procentech uváděných případů), jmenovitě samotná revoluce byla uvedena ve 20 procentech případů, integrace se Západem (vstup do EU a do NATO) celkem v 19 % a specificky nastolení kapitalismu (včetně restitucí a privatizací) v 15 %.

Téměř ve dvou třetinách odpovědí (případů) naopak figurovaly události z předúnorové éry a z nich téměř vždy byly zmiňovány děje související s válečným konfliktem – právě druhá světová válka byla ostatně vůbec nejčastěji uváděnou událostí s nejhoršími důsledky (spolu s Mnichovem ve více než 50ti procentech případů). Nejméně často pak byly k dané negativní

souvislosti vztahovány fenomény z období „budování socialismu“ (celkem ve 48 procentech případů), mezi nimiž dominuje pražské jaro (v nemalé míře zde ale byla akcentována okupace, nikoliv samotný obrodný proces) a politické procesy a perzekuce v 50. letech.

... a to nejlepší: první republika, konec války, úspěchy socialismu, ale i Listopad

Podle hesla „dobře už bylo“ spadají dle dotázaných historické události s nejlepšími důsledky především do období před Vítězným únorem (celkem v 64 procentech případů), přičemž nejpozitivnější vtisk do budoucí historie českého národa má konec druhé světové války (ve 28 %) a vznik Republiky československé v r. 1918 (ve 26 %). Jistým paradoxem snad může být fakt, že polistopadová éra byla s naznačeným pozitivním akcentem uváděna častěji (v 57 procentech případů), než období předlistopadové (v 52 %), v jehož rámci byly nejfrekventovaněji zmiňovány různé úspěchy na ekonomickém a sociálním poli (ve 14 %), dále „svržení buržoazie v r. 48“ (jak zní autentická slova jednoho z respondentů) v 10 % případů a Pražské jaro (v 7 %). Z událostí současných či nedávno minulých („posttotalitních“) byla v 11 % případů uvedena přímo sametová revoluce, dále vstup do EU (v 9 %), vznik samostatné České republiky (v 8 %) a nástup svobody a demokracie (včetně často jmenovitě traktovaného tématu „otevření hranic“) ve 12 procentech.

Proč došlo ke změně režimu? Špatná vláda, touha po změně i vývoj v zahraničí

Další otevřená otázka, tentokrát pouze s jedinou možnou variantou odpovědi, se snažila dekodovat, jak voliči KSČM interpretují změnu režimu před více než dvaceti lety. Drtivá, bezmála tříčtvrtinová většina z nich přitom našla interní důvody: největší část, 25 %, vidí v pozadí systémových změn špatnou vládu pod vedením KSČ. Mezi ostatní častěji předkládané důvody pak patří přání změny, destruktivní činnost disidentů a studentů, touha po demokracii a svobodě, po vyšší životní úrovni atd. (tyto poznatky uvádělo shodně 5 až 8 % dotázaných). Téměř čtvrtina oslovených pak obrátila pozornost k „externím“ důvodům, k vlivu Gorbačovovy přestavby, vývoji v okolních státech „tábora míru a socialismu“, k diverzi Západu i k jakémusi globálnímu procesu resp. dohodě mocností.

Tabulka 5: Nejvýznamnější celospolečenská událost života (v % případů)¹¹

Události do r. 1948	20
Z toho:	
Konec války, rok 1945 (<i>osvobození, poválečné budování republiky, znárodnění průmyslu atd.</i>)	13
II. sv. válka (<i>okupace, holocaust, Mnichov, protektorát, zánik ČSR atd.</i>)	5
Vznik ČSR (<i>první republika, vznik republiky, samostatného Československa, 28. říjen</i>)	2
Události 1948-1989	57
Z toho:	
Pražské jaro, léta 68-69	25
Únor 1948 (<i>nástup socialismu</i>)	7
Lety do vesmíru (<i>přistání na měsíci, Remek, Gagarin, Těškovová</i>)	5
Dílčí události 50. a 60. let (<i>měnová reforma 1953, zakládání JZD, proces s Miladou Horákovou, úmrtí Stalina, Gottwalda, odhalení kultu osobnosti, založení Varšavské smlouvy, RVHP</i>)	4
Dílčí události a fenomény 70. a 80. léta (<i>nástup Husáka, Svobody, dobrá situace před listopadem v různých oblastech, relativní sociální spravedlnost, slušné vzdělání a bydlení, solidarita, novomanželské půjčky, kvalitní zdravotnictví, Charta 77 atd.</i>)	4
Rituály komunistické éry (<i>spartakiády, stavby mládeže, 1. máje, akce Z, sbírky, vojenská služba, ocenění ve Svazu žen, čestné uznání KSČ, zrušení ČSM atd.</i>)	3
Válečné konflikty (Korea, Vietnam), zbrojení za studené války (atomová zbraň)	2
Perestrojka – éra Gorbačova	2
60. léta ve světě (<i>odzbrojení v 60. letech mezi USA a SSSR, dekolonizace, hippies a sexuální revoluce...</i>)	1
Vstup do KSČ	1
Komunistický režim – obecně (<i>vláda komunistů, budování socialismu, doba socialismu, život za socialismu, éra před r. 1989</i>)	1
Události po r. 1989	126
Z toho:	
Listopad 1989, sametová revoluce - obecně	45
Evropská integrace a vstup ČR do EU (<i>vstup do EU, Lisabon, volný pohyb po Evropě, Schengen, vznik Eurozóny, založení EU, sjednocení Evropy atd.</i>)	16
Vznik samostatné České republiky v r. 1993 (<i>rozpad federace</i>)	13
Dílčí negativní změny (fenomény) po listopadu (<i>mj. vykořisťování důchodců, zadluženost lidí, přemrštěné platy manažerů, nezáměr o lidi, prodloužený věk odchodu do důchodu, tažení proti komunistům, rozšíření drog a organizovaného zločinu v důsledku otevření hranic, rasismus, radar, zdražování pohonných hmot, plyn, vody, elektřiny, nezaměstnanost, špatná ekonomika státu, zavedení poplatků u lékaře, ztráta jistoty, chudoba, dopady reformy na obyčejné lidi, rozkrádání majetku, nedokonalé zákony, rozpad JZD, zrušení trestu smrti, ztráta zaměstnání, zrušení povinné vojny, Cibulkovy seznamy, odtajňování spisů StB</i>)	10
Pád komunismu - obecně (<i>pád komunistických režimů ve východní Evropě, konec studené války, rozpad SSSR etc.</i>)	6
Nástup kapitalismu, privatizace, restituce (<i>mj. obnova kapitalismu, podnikání, „restituce majetku po předcích“</i>)	6
Současná celosvětová krize (<i>krize kapitalismu</i>)	3
Svobodné volby (<i>volby, vznik více politických stran, možnost volit...</i>)	3
Volba prezidentů po r. 1989 (<i>Havel prezidentem, Klaus prezidentem atd.</i>)	3
Volby 2010 (<i>vznik koalice ODS, TOP a VV, vláda pravice</i>)	3
Války v posledních desetiletích (<i>Irák, Afghánistán, Jugoslávie</i>)	2
Odchod sovětských vojsk (<i>rozpad Varšavské smlouvy</i>)	2
Současnost, demokracie, vývoj země po roce 1989 (obecně)	2
Vstup do NATO	2
Terorismus (<i>11. září, Al-Káida</i>)	2
Působení KSČM po r. 1989 (<i>dvacetiletý úspěch komunistů po revoluci, dobré postavení a činnost KSČM do dneška, zrození KSČM, úspěšná transformace, pokračování činnosti strany, obroda levice atd.</i>)	2
Technická revoluce v posledních letech (<i>rozvoj počítačové techniky</i>)	2
Ocenění dneška, dílčí pozitivní změny po r. 1989 (<i>vyšší platy a důchody, otevřenost země, možnost cestovat a pracovat v zahraničí, dostupná západní měna, dostupnost informací, možnost studia, lepší zásobování a služby, svoboda slova, lepší zdravotní péče atd.</i>)	2
Návštěvy papeže	1
Zvolení B. Obamy prezidentem	1

Pozn.: V přehledu jsou uvedeny události, které byly zmíněny alespoň v jednom procentě případů. Zbytek do 300 % tvoří ostatní nezařaditelné odpovědi, varianty bez odpovědi, soukromé události (rodina, zdraví, práce) a další domácí i zahraniční – zejména nepolitické - události (živly, neštěstí, místní události, bulvár, sport a další události).

Tabulka 6: Historické události s nejhoršími důsledky pro český národ (v % případů)¹²

Události do r. 1948	65
Z toho:	
II. světová válka (<i>holocaust, fašismus, nacismus, okupace, protektorát, Heydrichiáda</i>)	44
Mnichov (<i>zabrání Sudet</i>)	9
Období I. Republiky (<i>mj. hosp. krize 30. let, pronásledování členů KSČ za 1. rep.</i>)	4
Rozpad Rakouska-Uherska, založení ČSR	3
Odsun Němců (<i>Benešovy dekrety</i>)	3
Rozdělení Evropy po roce 1945 (<i>nepřijetí Marshallova plánu</i>)	2
Události 1948-1989	48
Z toho:	
Rok 1968-69 (<i>okupace, emigrace, pražské jaro, čistky, tzv. druhé osvobození, zvolení Husáka prezidentem</i>)	16
50. léta: politické procesy (<i>perzekuce kulaků, živnostníků, letců</i>)	13
Únor 1948 (<i>vznik LM</i>)	5
Znárodnění, kolektivizace vesnice	3
Normalizace (<i>období 1969-1989</i>)	3
Nadvláda SSSR (<i>poddanost Moskvě, Varšavská smlouva</i>)	2
Uzavření země po r. 48 (<i>izolace, drátěné ploty na západní hranici, železná opona</i>)	1
Vynález atomové bomby (<i>jaderná energetika, vývoj techniky</i>)	1
Komunismus, totalita, nesvoboda	1
Studená válka (<i>rozdělení světa na východ a západ, zbrojení</i>)	1
Dílčí negativa předlistopadové doby (<i>ničení země – ekologické problémy, obrovské znečištění a kontaminace, omezování lidí, měnová reforma 1953</i>)	1
Charta 77	1
Události po r. 1989	108
Z toho:	
Změna režimu 1989 (<i>období po r. 1989 obecně, demokracie</i>)	25
Nastolení kapitalismu, privatizace, restituce	15
Vstup do EU (<i>sjednocení Evropy, Lisabonská smlouva, Euro</i>)	11
Vstup do NATO, orientace na Západ	8
Rozpad ČSFR	8
Vláda pravice po volbách 2010	7
Současná globální (finanční) krize	6
Sociální nerovnost, nezaměstnanost (<i>zavržení sociálního státu, zadluženost domácností, chudoba</i>)	5
Pád komunismu (<i>socialistického bloku, rozpad SSSR, odklon od SSSR, ztráta vedoucího postavení KSČ, porážka socialismu, rozpad RVHP, Varšavské smlouvy</i>)	5
Hospodářská kriminalita, korupce (<i>rozkrádání majetku</i>)	5
Dílčí negativní změny (fenomény) po listopadu (<i>zvyšování cen, zdražování jídla a služeb, zvýšení DPH, zrušení povinné vojny, zrušení pracovní povinnosti, vláda ČSSD, plán postavení radaru, likvidace zemědělství, strojírenství, zrušení výroby tradičního zboží, zhoršení zdravotnictví, prodej českých firem cizincům, zničení výrobků českých podniků, neonacismus, Klaus, účast českých vojáků v misích etc.</i>)	3
Současná politika (<i>obecně</i>), změny vlád	3
Politika V. Havla	2
Morálka politiků (<i>arogance, u moci jsou podvodníci, zloději, lidé bez charakteru</i>)	1
Vliv Německa, rušení dekretů	1
Otevření hranic, příliv cizinců	1
Úpadek kultury, uvolnění morálky (<i>bulvár, morální devastace, šikana mezi dětmi, přílišný individualismus, lidská lhostejnost, pokles morálky, drogy</i>)	1
Terorismus (<i>11. září</i>)	1

Pozn.: V přehledu jsou uvedeny události, které byly zmíněny alespoň v jednom procentě případů. Zbytek do 300 % tvoří varianty bez odpovědi, neví, jiné, soukromé události (rodina, zdraví, práce), další domácí i zahraniční nespolečenské události, katastrofy (Černobyl), přírodní živly, neštěstí, místní události, AIDS, bulvár, sport).

Tabulka 7: Historické události s nejlepšími důsledky pro český národ (v % případů)¹³

Události do r. 1948	64
Z toho:	
Konec II. sv. války (<i>pád Hitlera, porážka fašismu v r. 1945</i>)	28
Vznik Československa (<i>rozpad Rakouska-Uherska, konec I. sv. války</i>)	20
I. republika	6
Období 1945-48 (<i>poválečná obnova, volby 1946</i>)	4
Protinacistický odboj	2
Odsun Němců (<i>Benešovy dekrety</i>)	2
Vznik a založení KSČ	1
Říjnová revoluce 1917 (<i>vznik SSSR</i>)	1
Události 1948-1989	52
Z toho:	
Ekonomické a sociální úspěchy před r. 1989 (<i>sociální jistoty, růst životní úrovně, rozvoj průmyslu, strojírenství, zemědělství, školství, zdravotnictví, umění, sportu, vědy, výstavba sídlišť, zaměstnanost, morálka za socialismu, technický pokrok...</i>)	14
Únor 1948	10
Pražské jaro 1968 (<i>uvolnění v 60. letech</i>)	7
Znárodnění, kolektivizace zemědělství (<i>vznik JZD</i>)	5
Komunistická vláda – obecně (<i>doba komunismu, socialismu, budování socialismu, pevná vláda, vláda komunistů, vedoucí úloha KSČ</i>)	5
Vytvoření socialistického bloku (<i>Varšavská smlouva, RVHP, spojení se SSSR</i>)	3
Normalizace (<i>70. a 80. léta, konsolidace po roce 1968</i>)	3
Rituály komunistické éry (<i>budovatelské hnutí, brigády, akce Z, spartakiády</i>)	2
Vstup vojsk Varšavské smlouvy	2
Perestrojka (<i>nástup Gorbačova</i>)	1
Události po r. 1989	57
Z toho:	
Sametová revoluce 1989	11
Vstup do EU (<i>sjednocení Evropy</i>)	9
Rozpad ČSFR	8
Svoboda a demokracie po r. 1989 (<i>svobodné volby, možnost studií v zahraničí, možnost volit více stran, výběr pracovních míst, možnosti pro mladé lidi, svoboda náboženství, tisku, politická pluralita</i>)	6
Otevření hranic (<i>otevírání světa, možnost cestování, otevření hranic</i>)	6
Odsun sovětských vojsk, konec studené války (<i>odtržení od SSSR</i>)	5
Vstup do NATO	3
Kapitalismus, tržní hospodářství (<i>privatizace, restituce, rozvoj podnikání</i>)	3
Úspěchy KSČM po r. 1989 (<i>přetvoření KSČ v moderní levicovou stranu, omlazení a stabilizace stranické základny, resuscitace strany, transformace české levice, účast členů KSČ ve veřejné správě ČR a EU, zachování KSČM po listopadu atd.</i>)	2
Rehabilitace a náprava křivd po r. 89 (<i>„seznámení se se zvěrstvy KGB, StB“</i>)	1
Prezidentování V. Havla	1
Prezidentování V. Klause	1
Mír v současnosti (<i>žádné války, mírové smlouvy mezi Ruskem a USA</i>)	1

Pozn.: V přehledu jsou uvedeny události, které byly zmíněny alespoň v jednom procentě případů. Zbytek do 300 % tvoří ostatní nezařaditelné odpovědi, varianty bez odpovědi, soukromé události (rodina, zdraví, práce) a další domácí i zahraniční – zejména nepolitické - události (místní události, sportovní úspěchy).

Tabulka 8: Proč došlo k systémové změně v r. 1989? (v %)¹⁴

Vnitřní důvody	74
Z toho:	
Špatný (neudržitelný) režim (<i>chyby vedení KSČ, nespokojenost se situací, lidé chtěli zrušit komunistický režim</i>)	25
Touha po změně	8
Destruktivní činnost disidentů a studentů (<i>podněcovali ke změně, byli podplaceni</i>)	7
Nedostatek svobody, přání demokracie	6
Touha po majetku a vyšší životní úrovni (<i>vyšší platy, mladí si mysleli, že jim bude líp, bohatí chtěli podnikat, dostat se k moci, chtěli kapitalismus, obohatit se, převést vše do soukromých rukou, občané chtěli zpět majetek, malá skupina lidí chtěla převzít veškerý majetek lidu, rozkrást státní majetek atd.</i>)	5
Hloupost lidu (<i>lidé se nechali zmanipulovat, byli naivní, davová mánie, slepota lidu, „lidi nevěděli, co bude“</i>)	4
Ekonomický krach režimu (<i>špatné hospodaření, sociální krize, ekonomický krach, nemožnost konkurence Západu</i>)	4
Fraška, podvod (<i>Vše bylo dohodnuté, předem připravené</i>)	3
Fatalismus - to je vývoj (<i>žádná doba není optimální</i>)	3
Demonstrace, manifestace (<i>brutalita policie, „komunisté to přehnali“</i>)	3
KSČ to vzdala (<i>neměla dost sil, komunisté si už málo věřili</i>)	2
Boj o moc (<i>touha po moci, vnitropolitický boj</i>)	2
Náhoda (<i>nikdo to nečekal, omyl, nedorozumění</i>)	1
Morální úpadek (<i>lidé si dělají, co chtějí, lidem se přestalo chtít dělat, moc volnosti, příliš demokracie, velké uvolnění režimu</i>)	1
Vnější důvody	23
Z toho:	
Perestrojka (<i>situace v SSSR, Gorbačov</i>)	7
Celoevropský, celosvětový proces (<i>důsledek studené války, dohoda SSSR a USA</i>)	6
Tlak ze Západu (<i>západní rozhlas, zájem USA, bylo to naplánováno a připraveno zvenku, kapitalisté potřebovali otevřít, rozšířit trhy atd.</i>)	6
Vliv sousedních socialistických států (<i>změny v okolních zemích</i>)	4

Pozn.: V přehledu jsou uvedeny motivy, které uvedlo alespoň 1 % dotázaných. Zbytek do 100 % tvoří ostatní nezařaditelné odpovědi a varianty „neví“.

Roky 1968 a 1989 jako momenty s největším vlivem na formování názorů

Otevřená otázka opět s jedinou možnou variantou odpovědi měla za cíl rozkrýt, jaké historické události či epochy měly dle vlastního úsudku voličů KSČM největší vliv na formování jejich politických názorů. Ze získaných dat přitom vyplynulo, že nejvíce, 27 procent, se politicky sebedefinuje ve vztahu k období po roce 1989, ať už přímo k samotné sametové revoluci, době porevoluční nebo dílčím (nejmň negativním) aspektům transformační éry. 23 % pak přičítá utváření svých politických postojů době předlistopadové, nejvýrazněji (v 10 %) Pražskému jaru. Pro 17 % dotázaných sahá formativní politické období hlouběji do historie, až před rok 1948 a zejména do doby válečné a poválečné.

Rok zázraků 1989? Jak pro koho.

Rok 1989 byl nepochybně významným mezníkem (nejen) v našich národních dějinách. Došlo ke změně systému založeného na kontrole a direktivním řízení. Byla obnovena politická i ekonomická soutěž a především autonomie jedince. Lidská práva se stala nejen formální, ale i faktickou součástí právního řádu. Přestože polistopadový vývoj šel nezadržitelně (a logicky) k diferenciaci politických hledisek, názorů a postojů, samotný okamžik změny, „bod nula“, je vnímán zřetelnou většinou veřejnosti pozitivně [Kunštát 2009; Kunštát 2010; Hamppl, Vinopal, Šubrt 2011]. Rok 1989 zastává významné místo

v dějinné paměti, je jedním z jejích center. V jistém smyslu je naší současností, protože ji v praktickém slova smyslu zakládá (ústavně, právně, politicky).

Přesto je tematizace roku 1989 paradoxně obtížná. Možná právě proto, že stále existuje většinový diskurs roku 89 jako vysvobození z Východu importované z říše zla, možná právě proto, že je považován za bájný počátek nového věku. Reflexe roku 1989 „zatušla“ v těchto mytizujících stereotypech „my“ (porobení otroci, kteří povstali proti Moci) a „oni“ (služebníci satana) [Pinkas 2009]. Tento polarizující koncept měl své hluboké kořeny v normalizaci, kdy takoveto černobílé vymezení bylo prostředkem znovuoobnovení vlastní identity a integrity lidí jako občanů a zároveň projevem neochoty k hlubší reflexi a strachu přiznat si svá malá normalizační selhání [srov. Holý 2001]. Jeho přežívání ve většinovém diskursu a nakonec i většinovém veřejném mínění je faktem, který však nevylučuje, že mnozí, a voliči KSČM v první řadě, podobnou perspektivu nesdílejí nebo sdílejí jen částečně.

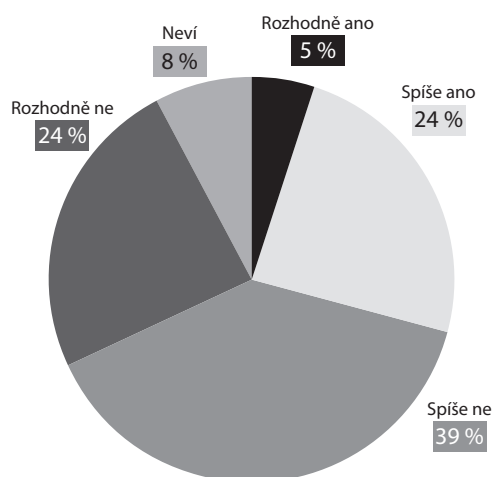
Bezmála třetina (29 %) komunistických voličů totiž vnímá změnu režimu v roce 89 pozitivně, naopak dvakrát více (63 %) se přiklání k názoru, že „nestála za to“ (z toho 24 % lze považovat za radikální odpůrce či „odmitače“ přechodu k demokracii, kteří zvolili variantu „rozhodně nestála za to“).

A jak vypadá obecné hodnocení poměrů před listopadem a dnes? Z přehledu názorů vyplývá, že dnešní poměry jsou, v souladu s předešlým, nynějšími voliči KSČM hodnoceny výrazně hůře než poměry před r. 1989. Přesně polovina z nich se přiklání k názoru, že celkové poměry před listopadem byly

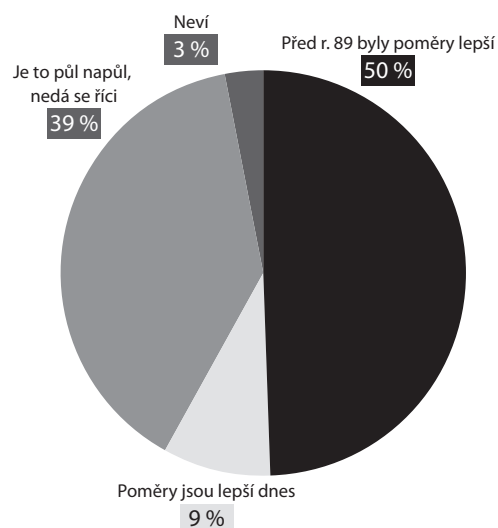
Tabulka 9: Událost (historická epocha), která měla největší vliv na formování názorů voličů KSČM (v %)¹⁵

Události do r. 1948	17
Z toho:	
II. světová válka a nacismus	6
Poválečná doba (obnova a budování státu, léta 45-48)	5
Osvobození, konec války	2
VŘSR (události v Rusku, Lenin)	2
Epochy před rokem 1918 (husitství, mistr Jan Hus, národní obrození, Habsburkové)	1
Rozpad Rakouska-Uherska, vznik ČSR (I. republika, kapitalismus 1920 – 1938)	1
Události 1948-1989	23
Z toho:	
Pražské jaro 1968 (léta 68/69, okupace)	10
Komunistický režim – obecně (budování socialismu, léta 48-89, období po r. 48, předlistopadová éra)	7
Rok 1948	4
50. a 60. léta (období v letech 1948-1967, znárodnění, kolektivizace, stavby mládeže)	4
70. a 80. léta (období po r. 69, normalizace, perestrojka)	4
Členství v KSČ, SSM, Pionýru (průvody, akce Z, první máje)	1
Události po r. 1989	27
Z toho:	
Sametová revoluce, rok 1989 (změna režimu, pád Berlínské zdi, otevření hranic)	14
Dílčí negativní fenomény po r. 1989 (sociální nejistota, nezaměstnanost a nerovnost po r. 1989, momentální špatná situace, krize, současná vláda, současnost, nástup pravice, období rozkrádání, korupce po r. 1989)	6
Doba po revoluci - obecně	5
Kapitalismus (privatizace, restituce)	2
Obecné¹⁶	8
Z toho:	
Minulost, sled dějin (zkušenosti ze života, postupné formování názorů)	3
Dětství, mládí	2
Rodiče (výchova v rodině)	2
Školní výuka (vysoká škola, literatura)	1
Žádná	11

Graf 5: Stála změna systému v r. 1989 za to?¹⁷

Graf 6: Hodnocení poměrů před listopadem 89 a dnes (v %)¹⁸

Tabulka 10: Jaká byla povaha sametové revoluce? (v %)

Byla cílem sametové revoluce reforma systému nebo revoluční změna? ²⁰	
Rozhodně revoluční změna	17
Spíše revoluční změna	35
Spíše reforma komunistického systému	26
Rozhodně reforma komunistického systému	13
NEVÍ	9
Revoluce/reforma komunistického systému	53/39
Byla sametová revoluce záležitostí disidentů nebo celospolečenským hnutím? ²¹	
Rozhodně celospolečenské hnutí	7
Spíše celospolečenské hnutí	30
Spíše záležitost skupiny disidentů	35
Rozhodně záležitost skupiny disidentů	19
NEVÍ	9
Celospolečenské hnutí/ skupina disidentů	37/54
Cílem sametové revoluce byla politická nebo ekonomická změna? ²²	
Rozhodně ekonomická změna	8
Spíše ekonomická změna	18
Spíše politická změna	39
Rozhodně politická změna	28
NEVÍ	7
Ekonomická změna/politická změna	26/67
Sametová revoluce byla revolucí nebo se režim zhroutil sám? ²³	
Rozhodně se režim zhroutil sám	5
Spíše se režim zhroutil sám	30
Rozhodně šlo o revoluci	39
Spíše šlo o revoluci	17
NEVÍ	9
Režim se zhroutil sám/revoluce	
Změna režimu v r. 89 měla podporu celé společnosti, části, nebo nikoho (v %) ²⁴	
celé společnosti	2
většiny národa	42
jen mezi některými skupinami lidí	50
neměla vůbec žádnou podporu	1
NEVÍ	5
Změna měla podporu celé společnosti či většiny národa/jen některých skupin či žádnou podporu	44/51

lepší, nicméně hodně je i takových (39 %), kteří konstatují, že je to „tak napůl“ a necelá desetina (9 %) dokonce považuje současné poměry za lepší.

Kromě výše uvedených aspektů obrazu sametové revoluce u současného elektorátu KSČM se ukazuje, že podle většiny šlo o důsledek činnosti disidentských skupin (54 %), nikoli celospolečenské hnutí (37 %), a že tedy politické změny v roce 1989 neměly podporu většiny národa (42 %) nebo dokonce celé společnosti (2 %) – naopak 50 % zastává názor, že sameto-

vou revoluci podporovaly jen některé skupiny lidí (ovšem zcela zanedbatelný podíl respondentů se domnívá, že neměla vůbec žádnou podporu). Obraz revolučnosti roku 1989 je podpořen názorem většiny příznivců KSČM, že smyslem procesů, jež v r. 1989 proběhly, byla revoluční změna (53 %), nikoli jen reforma komunistického systému (39 %), přičemž dvě třetiny dotázaných soudí, že cílem byla především změna politická (67 %) a nikoli ekonomická (26 %).¹⁹

Závěrem

Výzkum dokládá úzký vztah mezi historickým vědomím, obrazy a stereotypy či jistou kulturou paměti voličů KSČM a jeho konkrétní politickou instrumentalizací, která vytváří specifickou politickou identitu. Proklamativní popis komunistického režimu jako zločinného a zavrženíhodného, příznačný pro současný mediálně-politický diskurz, je přirozeně na hony vzdálen „kolektivnímu vědomí“ komunistických voličů, jejichž perspektiva narušuje rozšířené pojetí komunistické minulosti jako čehosi cizorodého a zvnějšku vneseného. Je příkrou polemikou s polistopadovým výkladem dějin komunismu, který zdůrazňuje jeho temné a kruté stránky – zločiny, křivdy, ekonomický a sociální marasmus, zkažené životy a vším prostupující bezmoc spojenou s rezignací. V kontrastu s takovým pohledem exponují zcela jiná témata: budování, rozkvět, klid, řád, spravedlnost, vítězství „správné“ ideje...

Výsledky mohou konstruovat konkrétní, historicky podmíněnou mentalitu komunistického sociálně politického prostoru. Levicový radikalismus KSČM dokáže reprezentovat reálné zájmy nemalých segmentů české společnosti nebo, přinejmenším, politicky instrumentalizovat vzorce třídní loajality u nižších společenských vrstev a skupin, které trvale pociťující ekonomickou nejistotu a jejichž životní šance jsou (subjektivně i objektivně) fatálně odvislé od míry přerozdělování veřejných zdrojů, paternalismu a ingerencí státu v sociální politice (důchodci, nekvalifikovaní dělníci a rolníci, nezaměstnaní, lidé s nižšími stupni vzdělání atp.).

Program ekonomické transformace začal ohrožovat nejen základní životní zájmy určitých skupin, ale i jejich samotnou existenci (zaměstnanci státních podniků, družstevníci atd.). Vytvořil autentickou hrozbu pro životní úroveň mnoha domácností, a to i těch částí společnosti, které se s komunistickým režimem (přinejmenším) nijak výrazně neidentifikovali. Zdá se, že nejméně u části voličů KSČM není pozadím afinity k této straně primárně hodnotové (ideologické) vnímání komunistického režimu a demokratické transformace, ale na individuální úrovni vytvářené a etablované „zájmové“ hodnocení historie i současnosti – právě (socioekonomický) zájem coby klasická proměnná politických hodnot a postojů (cośi chápu jako „výhodnější pro mě a pro lidi jako já“) je zde tudíž nezdědka podstatou preference strany, která představuje (a politicky přetavuje) tradici minulého, „výhodnějšího“.

Ekonomické reformy byly (a jsou) nevyhnutelně bolestivé pro velkou část přirozené levicové klientely. Některé skupinové zájmy – odvozené od vnímání životní úrovně, sociálního zabezpečení skupiny, pozice ve statusové hierarchii atd. – tedy zůstaly definovány vzorci starého systému, jeho institucí a příznačné etastické sociální struktury. Tyto skupiny pak v prostředí radikální systémové změny vytvořily přirozenou sociální základnu politických formací, které zachování staré-

ho systému nebo jeho částí obhajují (zejména státem řízenou ekonomiku). Pro celou řadu nemalých společenských skupin, zvláště lidí s nižším vzděláním a následně s nižší možností uplatnění na trhu práce, znamenaly důsledky reformem existenční (a koneckonců i existenciální) úzkost [Kunštát 2004] a vyvolaly nostalgické vzpomínky na „staré dobré časy“ (fenomén „ostalgie“).

Česká varianta komunismu v zásadě naplňuje potřebu určité nemalé části české společnosti. KSČM je silná z toho důvodu, že dokázala zaujmout autentické místo ve struktuře konfliktních sociálních linií, že reprezentuje reálné (či domnělé) zájmy nemalých segmentů této společnosti. Právě pevné ukotvení voličské klientely KSČM ve struktuře sociálních štěpení (a s tím související protestní potenciál strany) pak představuje jedno z vysvětlení nezanedbatelné voličské podpory KSČM.²⁵ Pro interpretaci úspěchu KSČM je zřejmě klíčová právě naznačená ekonomicko-sociální dimenze, avšak neméně důležitá, jak ilustrujeme výše, je dimenze podpory režimu a vztah k minulosti.

Jsou tedy třídní determinanty rozhodující pro volbu krajní levice? Jakkoliv je vztah mezi stranickou programatikou a aspiracemi sociální báze stran exaktně doložitelný, třídní rozpor v sociální struktuře nemůže být jediným vysvětlujícím prizmatem či sociálním základem pozice KSČM. Jednostranné odvozování stranické diferenciaci z třídního kontextu je ostatně obecně velmi problematické, speciálně pak u stran komunistického typu. Volební rozhodování totiž bezpochyby není formováno výlučně příslušností k určitým sociálním skupinám (Sartori 1990). Lidé vždy nevolí primárně podle svých přirozených sociálních zájmů, ale také podle idejí, které je racionálně nebo emocionálně zaujmou. Interpretace zákonitostí reálného volebního chování je tudíž nesmírně komplexním a vícefaktorovým problémem. Vstupuje sem celá řada identifikací (faktorů), jež se vzájemně posilují, vedle sociálního určení kupříkladu stranická agitace a propaganda, vliv rodinného zázemí, proměnné stranického a volebního systému, nacionální, náboženské, regionální či jiné motivy, situační faktory, kulturní podmínky, konjunkturální vlivy atd. [Dalton 1988].

KSČM dokáže s úspěchem prostřednictvím protestu organizovat a mobilizovat tyto zvláštní odcizené subkulturní skupiny se specifickými politickými vzorci, které si přejí, aby jejich hlas – hlas nespokojených, hlas radikální, vyhraněné protestní, negativistický a nezřídka vskutku antisystémový – byl slyšen ve veřejném prostoru. Zastupuje tedy nekompromisní opozici, která akumuluje protestní hlasy; jednoznačně, „jen“ potenciálně, v některých případech dokonce spíše okrajově antisystémové, protirežimní, „odcizené“. KSČM tedy plní tzv. tribunskou funkci: hájí skupiny, které mají dojem, že jsou vyloučeny z účasti na daném systému [Novák 1999].

Voliči KSČM, ostatně tak jako kteříkoli voliči jiných politických stran, jsou ve své většině „běžní lidé“ s běžnými osudy, které před ně obvykle nestaví otázky života a smrti, jako spíše všedního života. Vzhledem ke známé věkové struktuře většina z nich prožila značnou část svých produktivních životů v 70. a 80. letech. Speciálně reflexe normalizační éry je zde tedy jakousi generační zkušeností, svědectvím o vlastní jedinečné existenci v kontextu doby, osobní výpovědí, již doba tvoří spíše základní rámec. A je to zkušenost, kterou nelze jednoznačně interpretovat ani organicky začlenit do příběhu o komunistickém zlu - jejími atributy nejsou nebo nemusí být zmar, šed, bezmoc, chátrání a devastace, ale naopak mládí, práce, šťastná rodina, perspektiva...

Výsledky šetření naznačují, na základě jakého historického vědomí se zakládá a udržuje politická identita komunistického elektorátu, jakou roli zde hrají dějiny a vztah k minulosti. Ukazují, že nejen česká společnost, ale i zdánlivě koherentní politická subkultura je „rozdělena minulostí“, jejíž výpovědi o minulém jsou zároveň reflexí současného stavu společnosti. Žádný mýtus není nezpochybnitelný, žádná doktrína není bezvýhradně závazná, nekonformní pohledy nejsou výjimečným excesem, triumf i vina jsou přítomny pospolu... Tam, kde existuje svobodná demokratická společnost, umožňující volné šíření názorů – a lhostejno, zda „ahistorických“, „mylných“, „ideologických“ či vzniklých na základě racionální kritické diskuse - budou přítomny i různé, často protikladné pohledy na minulost. A z nich vyplývající pestré stranické a politické identity.

literatura

- Assmann, Jan. 2001. *Kultura a paměť: Písmo, vzpomínky a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor.
- Balík, Stanislav. 2005. „Communist Party of Bohemia and Moravia and its attitude towards own history“. Pp. 140-149 in Lubomír Kopeček (ed.). *Trajectories of the Left. Social Democratic and (Ex-)Communist Parties in Contemporary Europe: Between Past and Future*. Brno: CDK.
- Balut, Aleš, Ladislav Cabada. 2001. „Postkomunistické strany v České republice a Slovinsku“. *Politologická revue* 1.
- Bozóki, András, John T. Ishiyama (eds). 2002. *The Communist Successor Parties of Central and Eastern Europe*. Armonk. New York: M. E. Sharpe.
- Dalton J. Russell. 1988. *Citizen Politics in Western Democracies. Public Opinion and Political Parties in United States, Great Britain, West Germany and France*. Chatham: Chatham House Publisher.
- Fiala, Petr, Jan Holzer, Miroslav Mareš, Pavel Pšeja. 1999. *Komunismus v České republice. Vývojové, systémové a ideové aspekty působení KSČM a dalších komunistických organizací v české politice*. Brno: Masarykova univerzita.
- Fiala, Petr, Miroslav Mareš. 1999. „KSČM a koalice Levý blok. Formování české levice a otázka transformace komunistické strany“. *Politologický časopis* 6 (2).

- Gjuričová, Adéla. 2010. *Přítomná minulost*. [online]. Atlas transformace. Dostupné z: (<http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/p/přítomna-minulost/přítomna-minulost.html>)
- Gjuričová Adéla, Michal Kopeček, Petr Roubal, Jiří Suk, Tomáš Zahradníček. 2011. *Rozdělení minulostí. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*. Praha: Knihovna Václava Havla.
- Hampl, Stanislav, Jiří Vinopal, Jiří Šubrt. 2011. „Reflexe novodobých českých dějin, sametové revoluce a současného vývoje v názorech veřejnosti“. *Naše společnost* 9 (1): 19-30.
- Handl, Vladimír. 2008. „Transformace komunistické strany: Od „strategie levicového ústupu“ k evropeizaci“. Pp. 91-115 in Adéla Gjuričová, Michal Kopeček (eds). *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. Praha, Paseka.
- Hanley, Seán. 2001. „Towards Breakthrough or Breakdown? The Consolidation of KSČM as a Neo-Communist Successor Party in the Czech Republic“. *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 17 (3): 96-116.
- Halbwachs, Maurice. 2010. *Kolektivní paměť*. Praha: SLON.
- Havelka, Miloš. 2001. *Dějiny a smysl: Obsahy, akcenty a posuny „české otázky“ 1895–1989*. Praha: NLN.
- Havelka, Miloš, Milan Tuček, Jiří Černý, Jiří Česal, Marek Hudema. 2002. *Skupinové mentality*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Hloušek, Vít, Lubomír Kopeček (eds). 2002. *Rudí a růžoví – Transformace komunistických stran*. Brno: Masarykova univerzita.
- Holý, Ladislav. 2001. *Malý český člověk a skvělý český národ*. Praha: SLON.
- Hough, Daniel, Vladimír Handl. 2004. „The post-communist left and the European Union: the Czech Communist Party of Bohemia and Moravia (KSCM) and the German Party of Democratic Socialism“. *Communist and Post-Communist Studies* 37 (3): 319-339.
- Huntington, Samuel. 1971. „The Change to Change: Modernization, Development and Politics“. *Comparative Politics* 3 (3): 282–322.
- Kopeček, Michal. 2006. Paměť národa new style. *Lidové noviny*. 18. 11. 2006.
- Kopeček, Michal. 2011. „Stigma minulosti. Pouto sounáležitosti. První desetiletí českého polistopadového komunismu“. Pp. 343-380 in Adéla Gjuričová, Michal Kopeček, Petr Roubal, Jiří Suk, Tomáš Zahradníček. *Rozdělení minulostí. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*. Praha: Knihovna Václava Havla.
- Kunštát, Daniel. 2004. „Veřejná podpora KSČM po roce 1989: historická východiska, politické a sociální souvislosti, perspektivy“. *Naše společnost* 2 (1): 20-25.
- Kunštát, Daniel. 2009. „Češi a komunismus po dvaceti letech: o čem vypovídají sociologická šetření. In Daniel Kunštát, Ladislav Mrklas“ (eds). *Historická reflexe minulosti aneb „ostalgie“ v Německu a Česku*. Praha: CEVRO Institut.
- Kunštát, Daniel. 2010. „Pluralita paměti a komunistická minulost: Česká veřejnost a její reflexe roku 1989 a polistopadového vývoje“. *Naše společnost* 8 (1): 29-39.
- Lavabre, Marie-Claire. 2005. „Užívání a zneužívání pojmu paměť“. *Biograf: Časopis pro biografickou a reflexivní sociologii* 37: 57 – 67.
- Mayer, Françoise. 2009. *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*. Praha: Argo, Praha.
- Nora, Pierre. 1996. „Mezi pamětí a historií: problematika míst“. *Cahiers du CEFRES* 10: 39 – 64.
- Novák, Miroslav. 1999. „Utváření stranického systému v českých zemích. Analýza dosavadních trendů a výhledy do budoucna“. *Politologický časopis* 6 (2).
- Novotný, Lukáš. 2007. „Historická paměť podle Maurice Halbwachse“. *Socioweb* 4.
- Pešková, Jaroslava. 1998. *Role vědomí v dějinách*. Praha: NLN.
- Pinkas, Jaroslav. 2009. „Rok 1989 ve školním dějepisu – problémy a možná řešení“. In Daniel Kunštát, Ladislav Mrklas (eds). *Historická reflexe minulosti aneb „ostalgie“ v Německu a Česku*. Praha: CEVRO Institut.
- Rupnik, Jacques. 2002. *Dějiny Komunistické strany Československa*. Praha: Academia.
- Rüsen, Jörn. 2004. „Historical Consciousness: Narrative Structure, Moral Function, and Ontogenetic Development“. Pp. 63-85 in Peter Seixas (ed.). *Theorizing Historical Consciousness*. Toronto: University of Toronto Press.
- Sartori, Giovanni. 1990. „The Sociology of Parties: a Critical Review“. Pp. 150 – 182 in Peter Mair (ed.). *The West European Party System*. New York: Oxford University Press.
- Seixas, Peter. 2004. „Introduction“. Pp. 3-24 in Peter Seixas (ed.). *Theorizing Historical Consciousness*. Toronto: University of Toronto Press.
- Straub, Jürgen. 2005. „Telling Stories, Making History: Toward a Narrative Psychology of the Historical Construction of Meaning“. Pp. 44-99 in Jürgen Straub (ed.). *Narration, Identity, and Historical Consciousness*. New York, Oxford: Berghahn Books.
- Šubrt, Jiří, Štěpánka Pfeiferová. 2009. „Veřejné mínění o problematice českých dějin“. *Naše společnost* 7 (2): 16-23
- Šubrt, Jiří, Štěpánka Pfeiferová. 2010a. „Nástin teoreticko-sociologického přístupu k otázce historického vědomí“. Pp. 21-30 in Jiří Šubrt (ed.). *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum*. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky.
- Šubrt, Jiří, Štěpánka Pfeiferová. 2010b. „Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání“. *Historická sociologie* 2 (1).
- Šubrt, Jiří, Jiří Vinopal. 2010. „K otázce historického vědomí obyvatel České republiky“. *Naše společnost* 8 (1): 9-20.
- Vašíček, Zdeněk, Françoise Mayer. 2008. *Minulost a současnost, paměť a dějiny*. Brno: CDK.

Daniel Kunštát dokončil v roce 2005 postgraduální studium politologie na Fakultě sociálních věd UK v Praze. V současné době působí jako analytik Centra pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i. a vedoucí katedry politologie vysoké školy CEVRO Institut. Zabývá se parlamentarismem a stranickým systémem první republiky, vztahem médií a politiky, volebním chováním, politickými postoji a hodnotami v kontextu aktuálních otázek českého politického systému.

Lze jej kontaktovat na adrese: daniel.kunstat@soc.cas.cz

poznámky

- ¹ Stať byla zpracována v rámci řešení grantového projektu GA ČR „Komunistická strana Čech a Moravy v českém politickém systému po roce 1989“ (r. č. 407/09/P653). Empirický výzkum, jehož závěry jsou zde prezentovány, proběhl pomocí standardního dotazníkového šetření prostřednictvím Centra pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., (CVVM). Terénní fáze byla realizována v červnu 2010, výběrový soubor 879 dotázaných byl vytvořen kvótní procedurou, která v maximální možné míře odrážela známou sociodemografickou strukturu elektorátu KSČM (z hlediska věku, pohlaví vzdělání, velikosti místa bydliště a regionu).
- ² Uvedení autoři zároveň upozorňují, že vedle uvedených komponent lze uvažovat i o dalších vlivech (rodina, škola, náboženství, umění, média atd.), které ovšem působí pouze jako „mediátory“, neboť jejich prostřednictvím se šíří vědění mající charakter prožité historické zkušenosti, ideologie, odborných či vědeckých poznatků a kolektivní paměti.
- ³ Například maďarské Munkáspárt a slovenské KSS.
- ⁴ V době, kdy stál v jejím čele na začátku 90. let Jiří Svoboda. Příklady Polska, Maďarska, Slovenska či Slovinska [Balut, Cabada 2000] demonstřují, že k úspěšné transformaci komunistické strany je třeba transformovat (zredukovat) i členskou základnu.
- ⁵ Ve výčtu „identit“ lze pokračovat: je také stranou lidí starého režimu, pro něž bylo navíc v posledních dekadách komunismu často rozhodující spíše držení funkcí, nikoliv naplňování ideologického projektu. V této souvislosti nelze také opominout vztahy mezi zjevně nestejnorodými entitami, mezi vedením strany a poslancekým klubem (stranickou elitou), členskou základnou a voliči a sympatizanty KSČM.
- ⁶ Znění otázky: „Které historické období považujete za vrcholnou dobu českých dějin? Označte jednu možnost.“
- ⁷ Znění otázky: „Lidé mají různé názory na politický systém ve své zemi. Jak byste Vy hodnotil politický systém u nás v padesátých letech? Jak byste Vy hodnotil politický systém u nás v šedesátých letech?... v sedmdesátých letech?... v osmdesátých letech?... po roce 1989, tj. v 90. letech?... současný politický systém?“
- ⁸ Znění otázky: „Přečtu Vám jména některých současných i historických politických osobností. U každého mi, prosím, řekněte, zda jej hodnotíte kladně nebo záporně, či neumíte posoudit. Případně zda tuto politickou osobnost neznáte.“ (rozhodně kladně, spíše kladně, tak napůl, spíše záporně, rozhodně záporně, nezná, neví)
- ⁹ Znění otázky: „Nyní Vám přečtu několik historických událostí. U každé mi, prosím, řekněte, zda ji hodnotíte kladně nebo záporně, či neumíte posoudit.“
- ¹⁰ Znění otázky: „Myslíte si, že Charta 77 byla skupina lidí, která...“
- ¹¹ Znění otázky: „Jaké tři celospolečenské události, které se staly v průběhu Vašeho života, považujete Vy osobně za nejvýznamnější?“
- ¹² Znění otázky: „Které tři události od konce I. světové války podle Vás měly nebo budou mít pro český národ nejhorší důsledky?“
- ¹³ Znění otázky: „Které tři události od konce I. světové války naopak měly nebo budou mít pro český národ nejlepší důsledky?“
- ¹⁴ Znění otázky: „Proč podle Vás došlo ke změně společenského systému v r. 1989?“
- ¹⁵ Znění otázky: „Jaká historická událost či historická epocha měla největší vliv na formování Vašich politických názorů?“
- ¹⁶ Pro zajímavost uvedme některé pozoruhodné výroky respondentů ohledně politicky formativních fenoménů: např. Bible, Rychlé šípy, Werich – Hej rup!, Malý Bobeš, „Nábor na šachtu – nemusel jsem na vojnu a heslo: já jsem havíř a kdo je víc?, Když prezident Klaus přijel za náma atd.“
- ¹⁷ Znění otázky: „Ohlédnete-li se zpět, myslíte si, že změna společenského systému u nás, k níž došlo v roce 1989, stála za to?“
- ¹⁸ Znění otázky: „Pokuste se zhodnotit celkové poměry před listopadem a dnes.“
- ¹⁹ V rámci celé české populace byl proveden analogický výzkum v říjnu 2009. Podle většiny dotázaných byla sametová revoluce celospolečenským hnutím (62 %), nikoli jen důsledek činnosti disidentských skupin (30 %), a že tedy politické změny v roce 1989 měly podporu většiny národa (61 %) nebo dokonce celé společnosti (11 %). Obraz revolučnosti roku 1989 je podpořen také názorem většiny současných, že smyslem procesů, jež v r. 1989 proběhly, byla revoluční změna (61 %), nikoli jen reforma komunistického systému (28 %), přičemž dvě třetiny obyvatel České republiky soudí, že cílem byla především změna politická (74 %) a nikoli ekonomická (18 %) [Hampl, Vinopal, Šubrt 2011; Kunštát 2010].
- ²⁰ Znění otázky: „V souvislosti s tzv. sametovou revolucí se často vyskytují různé názory na to, co bylo jejím hlavním účelem. Myslíte si, že hlavním účelem Sametové revoluce byla reforma komunistického systému, anebo jejím cílem byla revoluční změna?“
- ²¹ Znění otázky: „Také dochází k neshodám, zda tzv. sametová revoluce byla záležitostí skupiny disidentů, nebo byla celospolečenským hnutím. Podle Vašeho názoru to byla...“
- ²² Znění otázky: „Co bylo podle Vás hlavním cílem Sametové revoluce? Byla to politická změna, nebo ekonomická změna?“
- ²³ Znění otázky: „Někteří lidé také říkají, že Sametová revoluce byla skutečnou revolucí. Jiní říkají, že komunistický režim se zhroutil sám. Jaký je Váš názor?“
- ²⁴ Znění otázky: „Domníváte se, že změna politického režimu v roce 1989 měla podporu...“
- ²⁵ Připomeňme i tradičně významné historické etablování KSČ v politických interakcích (štěpeních) za první republiky i v období 1945 - 1948. KSČ se vždy, od samého vzniku, těšila vysoké voličské podpoře i přízni kulturních a společenských elit [Rupnik 2002].